

УДК 336.02
JEL E62

Затонацька Т. Г., д-р екон. наук, доц.
КНУ імені Тараса Шевченка

ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНКЛЮЗИВНОГО ЗРОСТАННЯ ТА ПОДОЛАННЯ БІДНОСТІ В УКРАЇНІ: ІСНУЮЧА ПРАКТИКА ТА ПЕРСПЕКТИВИ

У статті розглянуто сучасний стан інклюзивного зростання в Україні та його фінансове забезпечення. Деталізуються міжнародні критерії оцінки рівня життя населення в Україні та досліджуються шляхи фінансування розв'язку проблеми бідності в зарубіжних країнах світу. Також наведені заходи державної політики спрямованої на подолання бідності, з урахуванням принципів інклюзивного зростання. Надані рекомендації щодо удосконалення фінансування соціального захисту населення з врахуванням міжнародного досвіду.

Ключові слова: інклюзивне зростання; державне фінансування соціального захисту населення; рівень життя населення; подолання бідності.

Актуальність теми. На сьогодні більшість країн світу здійснили переорієнтацію від показників ефективності діяльності країни, що характеризують економічний розвиток, до показників інклюзивного зростання, основним пріоритетом якого є якість життя населення. Це пов'язано із зростанням рівня безробіття та бідності, бюджетними обмеженнями соціального забезпечення у зв'язку зі значним рівнем дефіциту бюджету, державного боргу та політичною нестабільністю у посткризовий період. У Світовому звіті про людський розвиток за 2013 рік зазначено, що одним із ключових факторів інклюзивного зростання є інвестиції у людський капітал – охорону здоров'я, освіту та інші суспільні послуги. При цьому спостерігається зниження обсягу соціальних виплат [1].

Згідно останніх рекомендацій міжнародних організацій, соціально-економічний розвиток держави має відбуватися відповідно до концепції інклюзивного зростання, що включає як темп зростання економіки, так і його характер.

Аналіз останніх наукових досліджень. Концепція інклюзивного зростання широко представлена у науковому звіті О. Іанчовічіна та С. Лундстром "Аналіз інклюзивного зростання" [2]. До науковців та фахівців, які в своїх роботах приділяли багато уваги щодо інклюзивного зростання та подолання бідності можна віднести Е. Лібанову, І. Крючкова,

Л. Мусіна. Серед зарубіжних учених, хто досліджував інклюзивне зростання, відомі такі, як М. Ларіонова, К. Форбс, Х. Фріман та інші. Інклюзивне зростання передбачає наявність розширених міжсекторальних зв'язків, а також обсягу робочої сили, що має бути задіяна у їх реалізації. Таким чином ця концепція являє собою поєднання макро- і мікроекономічних детермінант економічного зростання. Збереження позитивної динаміки темпів інклюзивного зростання сприяє стійкому зниженню рівня бідності всередині держави, оскільки включає збільшення кількості робочих місць та активізацію промислового розвитку регіонів [3]. Інклюзивне зростання характеризується високою зайнятістю економіки, сприянням забезпечення соціальної та територіальної згуртованості.

Метою статті є дослідження сучасного стану інклюзивного зростання, його фінансового забезпечення та, використовуючи зарубіжний досвід, надання рекомендацій щодо його фінансового забезпечення.

Виклад основного матеріалу дослідження. У 2000 році Україна приєдналася до Декларації Тисячоліття ООН, що стало початком реалізації заходів боротьби із бідністю. Бідність за визначенням ООН є станом тривалої вимушеної відсутності необхідних ресурсів для забезпечення задовільного способу життя. Також бідність визначається як неможливість унаслідок нестачі коштів підтримувати спосіб життя, притаманний конкретному суспільству в конкретний період часу. Також ООН визначає чотири основні прояви бідності: 1) коротке життя; 2) низька професійно-освітня підготовка; 3) позбавлення економічної бази нормального життя – чистої питної води, медичних послуг, якісного харчування; 4) вилучення з суспільного життя. Окрім цього, бідність включає в себе також нездатність впливати на обставини життя, відсутність права голосу, відчуття незахисності і страху, обмеження можливостей брати участь в демократичних процесах [4].

Рівень бідності у країні характеризується за допомогою індексу Джині – кількісного показника, що показує ступінь концентрації доходів різних економічних груп населення. Так, станом на 2011 рік індекс Джині для України становив близько 45, що свідчить про значний рівень розшарування населення, у той час як у більшості країн Єврозони він коливається у межах 20–25 [5, с. 30]. На рис. 1. подано індекси Джині країн постсоціалістичного простору у 2011 р.

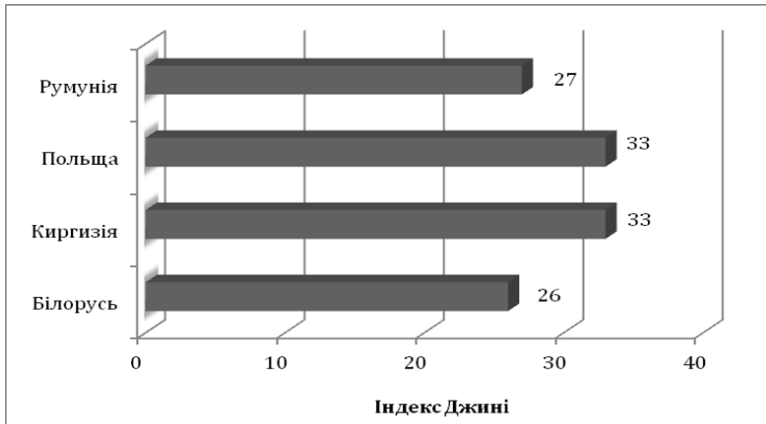


Рис. 1 Індеси Джині країн постсоціалістичного простору у 2011 р.

Джерело: [11]

За результатами дослідження компанії GFK Group, однієї з найбільших компаній з маркетингових та соціальних досліджень у світі, Україна за рівнем купівельної спроможності своїх громадян (менше 3,2 тисячі євро на рік) увійшла до дев'ятки найбідніших держав Європейського континенту станом на 2013 р. З 2010 року в Україні чисельність населення із загальними доходами нижче прожиткового мінімуму поступово збільшується (рис. 2) Таким чином, проблема подолання бідності набуває особливої актуальності.



Рис. 2 Чисельність населення із середньодушовими загальними доходами у місяць, нижчими прожиткового мінімуму у 2008–2012 рр.

Джерело: [12]

Теоретичні та прикладні питання економіки. – 2014. – №2 (29)

У Національній доповіді щодо досягнення Цілей розвитку тисячоліття від 2013 р. вказано, що межею бідності за структурним критерієм є частка витрат на харчування в бюджеті домогосподарств, що перевищує 60 %. При цьому, за даними Державного комітету статистики, витрати домогосподарств України на продовольчі товари та харчування поза домом становлять 52,8 %, що наближається до граничного показника (рис. 3).



Рис. 3 Структура грошових витрат домогосподарств України у 2012 році
Джерело: [13]

Зауважимо, що поширення бідності в Україні можна охарактеризувати за монетарною ознакою, за умовами життя та за суб'єктивними критеріями. У першому випадку бідність перш за все поширена серед вразливих категорій населення – пенсіонерів, багатодітних сімей, неповнолітніх тощо; у другому – бідність розповсюджена у економічно депресивних регіонах через брак робочих місць та низькі стандарти оплати праці.

Державне фінансування соціального захисту та соціального забезпечення відіграє значну роль у процесі подолання бідності. Як видно з рис. 4, видатки Зведеного бюджету на соціальний захист і соціальне забезпечення в Україні зростають з 2003 р. та становлять 145062 млн грн у

2013 р., що складає 29 % від усіх видатків зведеного бюджету. Зростання обсягів фінансування соціального захисту в Україні на сьогодні не забезпечує зниження рівня бідності через недостатню ефективність витрачання бюджетних коштів на програми соціального захисту та низький рівень адресності соціальних програм. Так, значна частина коштів перерозподіляється на фінансування капітальних видатків, натомість фінансова підтримка вразливих верств населення залишається недостатньою.

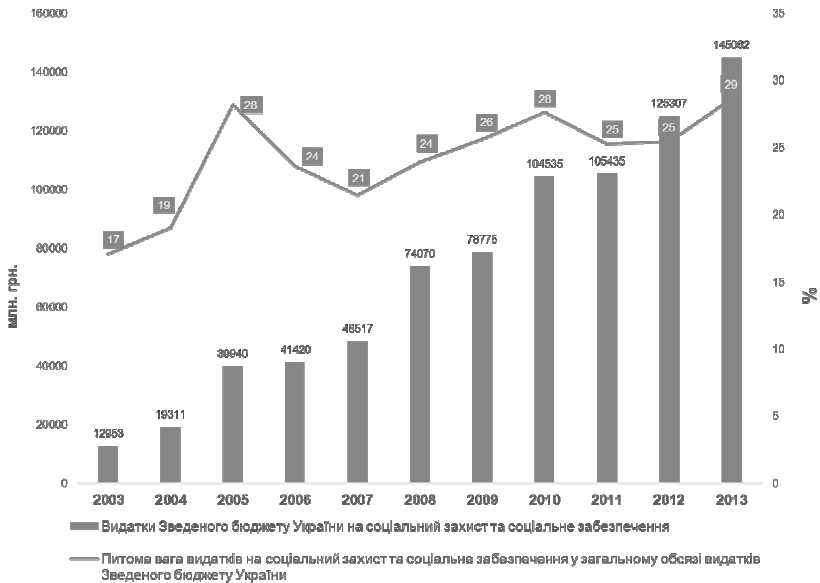


Рис. 4 Видатки зведеного бюджету України на соціальний захист та соціальне забезпечення у 2003–2013 рр.

Джерело: Державна казначейська служба України.

Основними причинами високого рівня бідності в Україні можна визначити наступні:

– нерозвиненість соціальної та інформаційної інфраструктури певних регіонів, що ускладнює доступ населення до отримання освітніх послуг та інформації;

Теоретичні та прикладні питання економіки. – 2014. – №2 (29)

– недостатня якість транспортних міжрегіональних зв'язків, що перешкоджає розширенню підприємницької діяльності та створенню нових робочих місць;

– недостатня якість освіти, що не забезпечує на належному рівні отримання сучасних знань із високим ступенем практичної значущості;

– високий рівень нецільового витрачання бюджетних коштів через недоліки системи управління ними та відсутність антикорупційного законодавства.

Зважаючи на це, можна визначити наступні пріоритети у фінансуванні процесу подолання бідності в Україні:

– розвиток адресної системи соціального захисту;

– інтеграція інвалідів у суспільство;

– поступових перехід до накопичувальної системи пенсійного забезпечення, що дозволить основній частині населення регулювати власне пенсійне забезпечення, а державні ресурси спрямувати на підтримку найуразливіших груп населення;

– реформування трудових відносин, ринку праці та зайнятість населення, шляхом надання соціальних гарантій з боку роботодавців.

Зауважимо, що подолання бідності є ціллю № 1 у системі Цілей розвитку тисячоліття, встановлених для України у 2003 році та уточнених у 2010 р. [6]. З метою встановлення державного контролю за поширенням бідності й впровадження конкретних заходів щодо її мінімізації Верховною Радою України та Урядом України було розроблено та ухвалено ряд нормативно-правових актів. Забезпечення подолання бідності в Україні регулюється Конституцією України, а також рядом законів, серед яких "Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії", "Про зайнятість населення", "Про встановлення розміру мінімальної заробітної плати", "Про державну допомогу сім'ям з дітьми", "Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям", а також Указом президента України "Про невідкладні заходи з подолання бідності" та Постановою КМУ "Про затвердження Державної цільової соціальної програми подолання та запобігання бідності на період до 2015 року".

Зауважимо, що Метою Державної цільової соціальної програми подолання та запобігання бідності на період до 2015 року є зменшення кількості бідного населення серед працюючих, сімей з дітьми, особливо багатодітних, дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, безпритульних дітей, безробітних, інвалідів, пенсіонерів, бездомних

осіб, в сільській місцевості та запобігання хронічній бідності. У програмі зазначено, що оптимальним варіантом вирішення проблеми бідності є поєднання заходів активної соціальної політики, спрямованої на відновлення і зростання зайнятості та створення умов для гідної праці, з ефективною підтримкою найуразливіших верств населення [7].

Однак, зважаючи на характер фінансування цієї програми, що полягає у щорічному перегляді обсягу коштів на її реалізацію, гарантії досягнення поставленої у документів мети відсутні. Оскільки впровадження ПЦМ у бюджетний процес вимагає встановлення середньострокових рамок реалізації бюджетних програм, особливо тих, що характеризуються високим соціальним ефектом, можна рекомендувати перегляд принципу її фінансування відповідно до сучасних методів планування державних витрат.

Досвід провідних країн світу свідчить про те, що подолання бідності має включати усі аспекти соціально-економічної політики. Однак у більшості випадків подолання бідності значною мірою апелює до питання соціального захисту та соціального забезпечення. Так, згідно даних Єврокомісії, існує чотири основні моделі соціального захисту (табл. 1).

Виходячи із зарубіжного досвіду, поданого у табл. 1, бідність зменшується із підвищенням економічної стабільності та обсягів соціальних виплат. Однак для підвищення соціальних стандартів необхідно не лише підвищити адресність виплат, а і розширити спроможність державного та місцевих бюджетів фінансувати соціальне забезпечення громадян. Також необхідним є забезпечення певних стандартів на ринку праці з метою мінімізації осіб, що потребують державних виплат по безробіттю; створення фіскальних стимулів активізації підприємницької діяльності громадян, що дозволило б створити робочі місця й збільшити надходження до бюджету.

Так, у Російській Федерації основним важелем скорочення бідності є оптимізація соціальних виплат й реформування системи пенсійного забезпечення. Окрім цього, проводяться заходи стимулювання розвитку підприємництва [8]. Зазначимо, що у Російській Федерації великі компанії фінансують державні соціальні програми. Так, компанія "ТНК-ВР" активно бере участь у фінансуванні обласних соціальних програм [9]. У США соціальна відповідальність бізнесу полягає у фінансуванні страхових програм працівників.

Моделі соціального захисту

Модель	Країна	Характеристика
Континентальна (бісмарківська)	Німеччина, Нідерланди, Австралія, Швейцарія, Франція	Передбачає наявність взаємозалежності між рівнем соціального захисту і тривалістю трудової діяльності. З метою мінімізації бідності відбувається встановлення обов'язкової для всіх роботодавців мінімальної ставки заробітної плати, достатньої для задоволення основних потреб працюючого.
Ліберальна	Велика Британія, Ірландія, США, Японія	Система соціального захисту максимально охоплює всіх членів суспільства, які потребують матеріальної підтримки. При цьому соціальні послуги є однорідними (рівний розмір пенсійних та соціальних виплат, рівність умов їх виплати).
Південноєвропейська (рудиментарна)	Італія, Іспанія, Греція, Португалія	Характеризується невисоким рівнем соціального забезпечення з боку держави.
Соціал-демократична (скандинавська)	Данія, Швеція, Фінляндія, Норвегія	Надання соціальних послуг гарантовано усім громадянам, а вартість таких послуг не зумовлюється обсягом трудового стажу та сплатою страхових внесків. Показники бідності в цих країнах є мінімальними.

Джерело: [14]

Зауважимо, що для розвинених країн характерною є боротьба із бідністю шляхом встановлення основних мінімальних доходів, таких, як пенсії й заробітні плати, у обсязі, достатньому для задоволення основних життєвих потреб на належному рівні. Таким країнам властива значна роль держави у регулюванні ринку праці та сприянні підприємницької активності. Запобігання бідності полягає у встановленні обов'язкової мінімальної ставки заробітної плати, яка підлягає систематичній індексації, а також наданні широкого спектру соціальних гарантій. Країни, що

розвиваються, мають більше уваги звертати адресності соціального забезпечення, оскільки у їх випадку пріоритетом є підтримка саме найбідніших та найуразливіших верств населення [10].

Оскільки бідність є комплексною проблемою, що стосується майже усіх сфер життя громадян, проблему її подолання необхідно вирішувати за допомогою реалізації наступних заходів державної політики із урахуванням принципів інклюзивного зростання:

1) розвиток ринку праці та збільшення кількості робочих місць шляхом підвищення фіскального стимулювання підприємницької активності громадян;

2) розробка середньострокових планів фінансування державних інвестиційних програм із високим соціальним ефектом на умовах ДПП;

3) ефективне використання бюджетних коштів і засобів спеціальних позабюджетних фондів шляхом підвищення адресності соціальних виплат за індивідуальним принципом (на відміну від категоріального, що існує на сьогодні);

4) підвищення інвестиційної привабливості національної економіки, розширення виробничих зв'язків між регіонами шляхом розвитку транспортної інфраструктури;

5) залучення іноземних інвестицій у реальний сектор економіки, що дозволить підвищити рівень зайнятості населення у депресивних регіонах.

Література:

1. The 2013 Human Development Report [Електронний ресурс] // UNDP: [сайт]. – Режим доступу: <http://www.undp.org/content/undp/en/home/librarypage/hdr/human-development-report-2013/>

2. *Ianchovichina, Elena and Lundstrom, Susanna*, 2009. Inclusive growth analytics: framework and application. Policy Research Working Paper Series 4851 [Електронний ресурс] // The World Bank: [сайт]. – Режим доступу: http://www.wds.worldbank.org/external/default/WDSContentServer/IW3P/IB/2009/03/03/000158349_20090303083943/Rendered/PDF/WPS4851.pdf

3. Inclusive Growth [Електронний ресурс] // The World Bank: [сайт]. – Режим доступу: <http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/TOPICS/EXTDEBTDEPT/0/contentMDK:21870580~menuPK:64166739~pagePK:64166689~piPK:64166646~theSitePK:469043,00.html>

4. Poverty [Електронний ресурс] // UNESCO: [сайт]. – Режим доступу: <http://www.unesco.org/new/en/social-and-human-sciences/themes/international-migration/glossary/poverty/>

Теоретичні та прикладні питання економіки. – 2014. – №2 (29)

5. Нерівність в Україні: масштаби та можливості впливу [Текст] : [колект. моногр.] / [за ред. Е. М. Лібанової] ; Ін-т демографії та соц. дослідень імені М. В. Птухи Нац. акад. наук України. - Умань : [Вид. "Сочінський"], 2013. – 404 с.

6. Цілі Розвитку Тисячоліття. Україна – 2013. Національна доповідь [Електронний ресурс] // Національний інститут стратегічних досліджень: [сайт]. – Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/public/File/2013_table/1807_recomendation.pdf

7. Державна цільова соціальна програма подолання та запобігання бідності на період до 2015 року: [затверджена Постановою Кабінету Міністрів України від 31 серпня 2011 р. № 1057] [Електронний ресурс] // Верховна Рада України: [сайт]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1057-2011-%D0%BF>

8. Суслова М. В. Государственная политика сокращения бедности в Российской Федерации [Електронний ресурс] / М. В. Суслова. – Режим доступу: <http://www.e-cis.info/page.php?id=6398>

9. Промышленность Оренбургской области [Електронний ресурс] // Оренбургье. Портал Правительства Оренбургской области: [сайт]. – Режим доступу: <http://www.orenburg-gov.ru/magnoliaPublic/regportal/Info/Economics/Industry/prom.html?printVersion=true>

10. Проблема бедности в Российской Федерации [Електронний ресурс] // Государственная Дума Российской Федерации: [сайт]. – Режим доступу: <http://iam.duma.gov.ru/node/2/4508/15102>

11. GINI Index / World Bank Data. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://databank.worldbank.org/data/views/reports/tableview.aspx>

12. Диференціація життєвого рівня населення. – Публікація документів Державної Служби Статистики України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2007/gdvdg_rik/dvdg_u/duferen2006_u.htm

13. Витрати і ресурси домогосподарств в Україні у 2012 році: статистичний збірник. – Частина 1. – К.: Державний комітет статистики України, 2013. – С. 59.

14. Страны ЕС: проблемы социальной защиты // Экономика и управление в зарубежных странах (по материалам иностранной печати). Ежемесячный информационный бюллетень. – 2006. – № 4

References:

1. The official site of UNDP (2013), "The 2013 Human Development Report", available at: <http://www.undp.org/content/undp/en/home/librarypage/hdr/human-development-report-2013/> (Accessed 14 March 2013).

2. The official site of the World Bank (2009), "Inclusive growth analytics: framework and application", available at: http://www-wds.worldbank.org/external/default/WDSContentServer/IW3P/IB/2009/03/03/000158349_20090303083943/Rendered/PDF/WPS4851.pdf (Accessed 03 March 2009).

Теоретичні та прикладні питання економіки. – 2014. – №2 (29)

3. The official site of the World Bank (2012), "Inclusive Growth", available at: <http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/TOPICS/EXTDEBTDEPT/0/contentMDK:21870580~menuPK:64166739~pagePK:64166689~piPK:64166646~theSitePK:469043,00.html> (Accessed 02 July 2012).

4. The official site of UNESCO (2014), "Poverty", available at: <http://www.unesco.org/new/en/social-and-human-sciences/themes/international-migration/glossary/poverty/> (Accessed 13 February 2014).

5. Libanova E. M. and other (2012), *Nerivnist' v Ukraini: masshtaby ta mozhlyvosti vplyvu* [Inequality in Ukraine: the scope and ability to influence], Instytut demografii ta sotsial'nykh doslidzhen' imeni M. V. Ptukhy NAN Ukrainy, Kyiv, Ukraine.

6. The official site of the NISS (2013), "Tsili Rozvytku Tysiacholittia. Ukraina – 2013. Natsional'na dopovid", available at: http://www.niss.gov.ua/public/File/2013_table/1807_recomendation.pdf (Accessed 22 July 2013).

7. Cabinet of Ministers of Ukraine (2012), "Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "Pro zatverdzhennia Derzhavnoi tsil'ovoi sotsial'noi prohramy podolannia ta zapobihannia bidnosti na period do 2015 roku", available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1057-2011-%D0%BF> (Accessed 10 December 2012).

8. The official Internet portal CIS (2014), "Gosudarstvennaja politika sokrashhenija bednosti v Rossijskoj Federacii", available at: <http://www.e-cis.info/page.php?id=6398> (Accessed 13 February 2014).

9. The official portal of the Government of the Orenburg region (2014), "Industry", available at: <http://www.orenburg-gov.ru/magnoliaPublic/regportal/Info/Economics/Industry/prom.html?printVersion=true> (Accessed 13 February 2014).

10. The official site of the State Duma of the Russian Federation (2014), "Problema bednosti v Rossijskoj Federacii", available at: <http://iam.duma.gov.ru/node/2/4508/15102> (Accessed 13 February 2014).

11. GINI Index / World Bank Data. – [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://databank.worldbank.org/data/views/reports/tableview.aspx>.

12. Dyferentsiatsiya zhyttyevoho rivnya naselennya. – Publykatsiya dokumentiv Derzhavnoyi Sluzhby Statystyky Ukrayiny. – [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: http://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2007/gdvdg_rik/dvdg_u/duferen2006_u.htm

13. Vytraty i resursy domohospodarstv v Ukraini u 2012 rotsi: statystychnyy zbirnyk. – Chastyna 1. – K.: Derzhavnyy komitet statystyky Ukrayiny, 2013. – S. 59.

14. Страны ЕС: проблемы социальной политики // Экономика и управление в зарубежных странах (по материалам иностранной печати). Ежемесячный информационный бюллетень. – 2006. – # 4

Надійшла до редколегії 27.02.14

**Затонацкая Т. Г., д-р экон. наук, доц.
КНУ имени Тараса Шевченко**

**ФИНАНСОВОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ ИНКЛЮЗИВНОГО РАЗВИТИЯ
И ПРЕОДОЛЕНИЯ БЕДНОСТИ В УКРАИНЕ:
ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ**

В статье рассматривается современное состояние инклюзивного роста в Украине и его финансовое обеспечение. Детализируются международные критерии оценки уровня жизни населения по Украине, а также рассматриваются различные пути финансирования решения проблемы бедности в разных странах мира. Также в статье приведены меры государственной политики, направленные на преодоление бедности, с учетом принципов инклюзивного роста. Даны рекомендации касательно совершенствования финансирования социальной защиты населения с учетом международного опыта.

Ключевые слова: инклюзивный рост; государственное финансирование социальной защиты населения; уровень жизни населения; преодоление бедности.

**Zatonatska T., Ph. D., Associate Professor
Taras Shevchenko Kyiv National University**

**THE INCLUSIVE GROWS FUNDING AND POVERTY REDUCTION
IN UKRAINE: THE EXISTING PRACTICE AND PERSPECTIVE**

The article examines the current funding and state of inclusive growth in Ukraine. Today, most countries have made the reorientation of the country's performance indicators characterizing economic development, the indicators of inclusive growth, top priority is to strengthen the quality of life. This is due to rising levels of unemployment and poverty, social welfare budget constraints due to the high level of the budget deficit, public debt and political instability in the post-crisis period. The World Human Development Report 2013 states that one of the key factors of inclusive growth is investment in human capital - health, education and other social services. Thus there is a decline in social benefits.

The international criteria for the living standards assessment in Ukraine are detailed in the report. Also the various ways of funding the solution to poverty problem in different countries are discussed. The article also highlights the public policy measures aimed at poverty reduction based on the principles of inclusive growth. The recommendations on improving the social security funding based on international experience are provided.

Keywords: inclusive growth; public funding of social protection; standard of living; poverty overcome.